

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Фінансове право»

(назва дисципліни)

на тему: «Актуальні проблеми класифікації фінансово-правових норм і відносин»

Студента (ки) Тарана О.О.

групи ІН35-8-23-Б1П(4,6 з)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент, к.ю.н., доцент Леонова О.В.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2025р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ І ВІДНОСИН.....	6
1.1. Поняття та ознаки фінансово-правових норм.....	6
1.2. Фінансово-правові відносини як елемент фінансового механізму.....	9
1.3. Роль класифікації у вдосконаленні фінансово-правового регулювання.....	12
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ І ВІДНОСИН.....	16
2.1. Основні критерії та види класифікації фінансово-правових норм.....	16
2.2. Види фінансово-правових відносин у сучасній правовій системі.....	19
2.3. Проблеми узгодження класифікаційних підходів фінансового права.....	23
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	27
3.1. Колізії у фінансовому законодавстві як наслідок недосконалої класифікації.....	27
3.2. Вплив цифровізації та воєнного стану на фінансово-правові норми і відносини.....	30
3.3. Пропозиції щодо вдосконалення класифікації фінансово-правових норм....	34
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність. Сучасний розвиток фінансової системи України відбувається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, реформування державного управління та посилення ролі публічних фінансів у забезпеченні національної безпеки й сталого розвитку. Фінансове право як одна з провідних галузей публічного права відіграє ключову роль у правовому регулюванні процесів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави. Саме тому питання структури та класифікації фінансово-правових норм і відносин набуває особливої актуальності.

Від правильного визначення видів фінансово-правових норм залежить ефективність правового механізму фінансової діяльності держави, чіткість розмежування компетенції органів публічної влади та узгодженість правозастосування у сфері бюджетних, податкових, валютних і банківських правовідносин. У сучасних умовах воєнного стану, цифровізації фінансової сфери та активної євроінтеграції України постає потреба у переосмисленні існуючих класифікаційних підходів, адаптації їх до нових реалій і міжнародних стандартів фінансового регулювання.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблематика класифікації фінансово-правових норм і відносин є однією з базових у науці фінансового права, однак досі не має єдиного підходу у вітчизняній та зарубіжній доктрині. Значний внесок у розроблення загальнотеоретичних аспектів фінансово-правового регулювання зробили такі вчені, як Д. Гетманцев, М. Кучерявенко, О. Кузьменко, Н. Пришва, Л. Савченко, Ю. Битяк, О. Орлюк, І. Ходаківська. Вони досліджували структуру фінансово-правових норм, механізм їх реалізації та співвідношення з іншими галузями публічного права.

Питання класифікації фінансово-правових норм і відносин безпосередньо розглядали у своїх працях О. Пасічник, Я. Крупка, А. Ткачук, Н. Мацелюх, які пропонували різні критерії поділу за предметом регулювання, змістом, функціями, юридичною силою та сферою дії. Однак серед науковців досі тривають дискусії щодо єдиної системи класифікації, особливо з урахуванням

нових явищ, таких як електронні публічні фінанси, віртуальні активи, фінтех-регулювання та цифровий контроль.

Наукові дослідження останніх років свідчать про зростання уваги до питань систематизації фінансово-правових норм у контексті гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу. Проте, попри наявні напрацювання, питання єдності класифікаційних критеріїв і чіткого визначення видів фінансово-правових відносин залишаються відкритими. Це свідчить про потребу подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення наукових підходів і практичного застосування класифікації у фінансово-правовій сфері.

Мета і завдання дослідження. Метою курсової роботи є комплексне дослідження теоретико-правових засад фінансово-правових норм і відносин, аналіз існуючих підходів до їх класифікації, виявлення проблем та розроблення пропозицій щодо їх удосконалення в сучасному фінансовому праві України.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Розкрити сутність, зміст і ознаки фінансово-правових норм та відносин.
2. Проаналізувати наукові підходи до класифікації фінансово-правових норм у вітчизняній і зарубіжній правовій доктрині.
3. Дослідити критерії та види класифікації фінансово-правових відносин.
4. Визначити основні проблеми класифікації фінансово-правових норм і відносин у сучасному законодавстві України.
5. Запропонувати напрями вдосконалення системи класифікації фінансово-правових норм і відносин з урахуванням цифровізації, воєнного стану та процесів євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є фінансово-правові норми та відносини як складові механізму правового регулювання фінансової діяльності держави.

Предметом дослідження виступають наукові підходи, критерії та принципи класифікації фінансово-правових норм і відносин, а також проблеми їх практичного застосування.

Методи дослідження ґрунтуються на використанні діалектичного, системно-структурного, формально-юридичного, порівняльно-правового, аналітичного та історико-правового методів.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації сучасних підходів до класифікації фінансово-правових норм і відносин, а також у розробленні авторської моделі вдосконалення класифікаційної системи з урахуванням умов воєнного стану, цифровізації та європейської інтеграції України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при вдосконаленні фінансового законодавства України, у правозастосовній діяльності органів публічної влади та у навчальному процесі з дисциплін «Фінансове право» і «Публічне право».

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ І ВІДНОСИН

1.1. Поняття та ознаки фінансово-правових норм

Фінансово-правові норми становлять основний елемент механізму правового регулювання фінансової діяльності держави, забезпечуючи впорядкування суспільних відносин у сфері формування, розподілу й використання публічних фінансових ресурсів. Саме через систему таких норм реалізується фінансова політика держави, що ґрунтується на принципах законності, прозорості та ефективності управління фінансами. Ці норми визначають правила поведінки для учасників фінансових відносин, регламентують діяльність органів державної влади у сфері бюджетної, податкової, валютної та банківської системи, а також установлюють межі і способи втручання держави у фінансово-економічні процеси.[]

Юридичну основу фінансово-правових норм становить Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, яка в статті 92 передбачає, що виключно законами України встановлюються засади утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу, порядок випуску і обігу державних цінних паперів, система оподаткування, податки і збори, а також засади функціонування фінансової, грошової, кредитної та інвестиційної системи.[1] Це свідчить, що фінансово-правові норми мають виключно законодавчий характер і є невід'ємною частиною публічно-правового механізму державного управління.

У науковій літературі фінансово-правова норма визначається як встановлене державою, забезпечене примусовою силою правило поведінки владно-імперативного характеру, спрямоване на регулювання відносин, які виникають у процесі діяльності держави з мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів. Таке визначення пропонують, зокрема, українські вчені Д. Гетманцев, М. Кучерявенко, О. Орлюк, які підкреслюють, що імперативність фінансово-правових норм зумовлена специфікою публічних фінансів, у межах

яких держава реалізує свої владні повноваження. На відміну від норм приватного права, фінансово-правові норми не допускають автономії волі сторін, а встановлюють суворо визначені правила поведінки, від яких учасники правовідносин не можуть відступати за власною ініціативою.[18, 20]

Імперативний характер фінансово-правових норм підтверджується чинним законодавством. Так, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI у статті 4 визначає, що бюджетні відносини в Україні регулюються виключно цим Кодексом, законами про Державний бюджет України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до нього. [2] Аналогічно, Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI у статті 4 закріплює принцип обов'язковості сплати податків і зборів, згідно з яким кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені законом податки у визначеному розмірі та в установлені строки. Ці положення свідчать, що фінансово-правові норми є обов'язковими приписами, які не залишають суб'єктам вибору щодо їх виконання.[3]

Фінансово-правові норми мають складну внутрішню структуру, що традиційно складається з гіпотези, диспозиції та санкції, проте в межах фінансового права ці елементи набувають специфічного змісту. Гіпотеза визначає умови, за яких застосовується норма, диспозиція встановлює конкретне правило поведінки, а санкція передбачає наслідки порушення встановлених вимог. Наприклад, стаття 124 Бюджетного кодексу України визначає, що за порушення бюджетного законодавства до відповідних учасників застосовуються заходи впливу у вигляді зупинення бюджетних асигнувань, скорочення видатків або повернення коштів до бюджету. На відміну від адміністративних чи кримінальних санкцій, фінансово-правові санкції мають переважно відновлювальний, а не каральний характер і спрямовані на забезпечення належного функціонування фінансової системи.[2]

Особливістю фінансово-правових норм є їхня тісна взаємодія з економічним змістом фінансової діяльності держави. Вони не лише встановлюють правові приписи, а й визначають правову форму для реалізації

економічних процесів, що відбуваються у сфері державних фінансів. Так, стаття 6 Бюджетного кодексу України закріплює принципи єдності, збалансованості, ефективності, субсидіарності та цільового використання бюджетних коштів, які мають безпосередній вплив на формування та застосування фінансово-правових норм. Таким чином, норми фінансового права не можуть бути відокремлені від економічної природи фінансів, адже вони виступають юридичним вираженням фінансової політики держави.

Динамічність фінансово-правових норм проявляється у їх здатності швидко адаптуватися до змін економічних і політичних умов. Це підтверджується численними законодавчими змінами, що відбуваються у сфері оподаткування, бюджетного регулювання чи валютного контролю. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX запровадив особливі правила оподаткування під час воєнного стану, що демонструє гнучкість фінансово-правових норм у надзвичайних умовах. У цьому виявляється їх адаптивна функція, спрямована на забезпечення стабільності державних фінансів навіть у кризових ситуаціях.[3]

Значення фінансово-правових норм полягає в тому, що вони забезпечують правовий порядок у сфері публічних фінансів, визначають компетенцію органів державної влади у сфері фінансового управління, встановлюють взаємозв'язок між державою та суб'єктами господарювання і громадянами у процесі формування доходів та видатків бюджету. Як зазначає Орлюк О. П. що через систему фінансово-правових норм реалізується конституційний принцип верховенства права у фінансових відносинах, адже держава зобов'язана діяти виключно на підставі, у межах повноважень і в спосіб, передбачений законом.[20]

Отже, фінансово-правові норми це встановлені державою владно-імперативні приписи, які визначають порядок формування, розподілу і використання публічних фінансових ресурсів, забезпечують правову визначеність у сфері фінансової діяльності держави та гарантують реалізацію

публічного інтересу у фінансових правовідносинах. Їх зміст, структура та функції свідчать про органічний зв'язок із системою публічного управління, а їхня обов'язковість, системність і динамічність зумовлюють особливе місце фінансово-правових норм у правовій системі України.

1.2. Фінансово-правові відносини як елемент фінансового механізму

Фінансово-правові відносини є однією з ключових категорій фінансового права, адже саме в них реалізуються приписи фінансово-правових норм, відбувається безпосереднє втілення державної фінансової політики та забезпечується функціонування фінансового механізму. Ці відносини мають публічно-правову природу, оскільки виникають у процесі здійснення державою своїх фінансових повноважень та спрямовані на задоволення суспільних потреб, а не приватних інтересів окремих осіб.

Відповідно до загальновизнаного у фінансово-правовій науці підходу, фінансово-правові відносини це врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, що виникають у сфері формування, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування. Як зазначає М. Кучерявенко, вони становлять динамічний аспект дії фінансово-правових норм, тобто є формою їхньої реалізації. У цих відносинах виявляється взаємодія держави, з одного боку, та юридичних і фізичних осіб з іншого, у процесі акумулювання й використання публічних фінансів.[19]

Конституційна основа фінансово-правових відносин закріплена у Конституції України від 28 червня 1996 року, де стаття 95 визначає, що бюджетна система ґрунтується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами. Це положення свідчить про те, що фінансові відносини мають публічний характер і спрямовані на забезпечення балансу між інтересами держави та суспільства. Вони реалізуються через систему фінансових

інструментів, які держава використовує для впливу на економічні процеси податки, збори, бюджетні трансфerti, державні позики, субвенції та дотації.

Фінансово-правові відносини відрізняються від інших видів правовідносин низкою сутнісних ознак. Передусім вони виникають у сфері публічних фінансів, де обов'язково бере участь держава або орган місцевого самоврядування як носій владних повноважень. Це підтверджується положеннями Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456-VI, у якому стаття 2 зазначено, що бюджетні відносини це відносини, що виникають між державою, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами з приводу складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів і контролю за їх виконанням. Таким чином, участь публічного суб'єкта держави або територіальної громади є невід'ємною рисою будь-яких фінансово-правових відносин.[2]

Крім того, фінансово-правові відносини характеризуються особливим змістом, який виражається у специфічних правах і обов'язках їх учасників. Вони можуть бути як матеріальними, коли йдеться про рух грошових ресурсів (наприклад, сплату податку, надання дотацій, фінансування бюджетних програм), так і процесуальними, коли регулюється порядок реалізації таких дій (проведення фінансового контролю, звітність, перевірки тощо). Матеріальні фінансові відносини відображають безпосередній рух коштів, тоді як процесуальні визначають процедури реалізації владних повноважень у фінансовій сфері. Так, Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-XII встановлює правові засади проведення ревізій, перевірок і моніторингу використання державних коштів, тим самим регламентуючи процесуальний аспект фінансово-правових відносин.[8]

Фінансово-правові відносини є елементом фінансового механізму держави, під яким у науковій літературі розуміють сукупність форм, методів та інструментів впливу держави на фінансову діяльність суб'єктів господарювання і населення. У структурі цього механізму фінансово-правові відносини

виконують функцію правового забезпечення, адже саме через них відбувається втілення державних рішень у конкретні юридичні дії. За словами О. Орлюк, фінансовий механізм є «правовою оболонкою фінансової системи», в якій норми права трансформуються у конкретні взаємозв'язки між суб'єктами, а тому фінансово-правові відносини можна вважати його правовим каркасом.

Важливою характеристикою фінансово-правових відносин є їх імперативний характер. У цих відносинах немає рівноправності сторін, оскільки держава виступає носієм владних повноважень і реалізує їх шляхом видання нормативно-правових актів або індивідуальних адміністративних рішень. Наприклад, згідно зі статтею 19 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, органи державної податкової служби наділені повноваженнями проводити перевірки, нараховувати суми податкових зобов'язань і застосовувати штрафні санкції. Це є типовим проявом владного характеру фінансово-правових відносин, у яких держава здійснює юридичний вплив на поведінку платників податків.[3]

Особливу увагу слід звернути на динамічний характер фінансово-правових відносин, який виявляється у їхній здатності змінюватися залежно від політичної та економічної ситуації. У період воєнного стану законодавець оперативно змінює податкові та бюджетні правила, що свідчить про адаптивність фінансово-правового регулювання. Зокрема, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX установив особливості спрощеної системи оподаткування та звільнення від відповідальності за несвоєчасну сплату податків у воєнний час. Таким чином, фінансово-правові відносини не є статичними вони відображають поточний стан фінансової системи та відповідають на виклики економічної і політичної дійсності.[3]

Зміст фінансово-правових відносин визначається не лише нормами національного законодавства, а й міжнародними стандартами, зокрема вимогами Європейського Союзу у сфері фінансового контролю та прозорості бюджетних

процесів. У цьому контексті важливим є імплементаційний аспект, оскільки адаптація українського фінансового законодавства до *acquis communautaire* потребує модернізації підходів до правового регулювання фінансових відносин. Це стосується, зокрема, сфер протидії відмиванню доходів, бюджетного аудиту, контролю за державними закупівлями та управління державним боргом.

Отже, фінансово-правові відносини це врегульовані нормами фінансового права суспільні зв'язки, у яких реалізуються владні повноваження держави щодо мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів, а також здійснення контролю за їх цільовим використанням. Вони є ключовим елементом фінансового механізму, що забезпечує функціонування всієї фінансової системи, і водночас слугують правовою формою втілення публічних інтересів у сфері фінансів. Саме через фінансово-правові відносини норми фінансового права набувають реального змісту, перетворюючись на практичні дії, спрямовані на реалізацію державної фінансової політики та забезпечення фінансової стабільності України.

1.3. Роль класифікації у вдосконаленні фінансово-правового регулювання

Проблема класифікації фінансово-правових норм і відносин посідає особливе місце у теорії фінансового права, оскільки від чіткості систематизації правового матеріалу залежить ефективність функціонування всієї фінансової системи держави. Класифікація виступає не лише як науковий метод пізнання сутності фінансово-правових явищ, але й як практичний інструмент удосконалення правового регулювання у сфері публічних фінансів. Завдяки класифікації забезпечується узгодженість норм різних підгалузей фінансового права, а саме, податкового, бюджетного, валютного, банківського і створюється можливість для формування єдиної логічної системи фінансово-правових приписів.

У фінансово-правовій науці класифікація розглядається як впорядкування норм і відносин за певними ознаками чи критеріями з метою глибшого розуміння їхньої природи, функцій та взаємозв'язків. Як зазначає Д. Гетманцев, систематизація фінансово-правових норм має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки вона дозволяє уникнути дублювання, суперечностей і прогалин у законодавстві. Коли норми чітко поділені за змістом і призначенням, стає можливим визначити межі дії кожної з них і забезпечити належний рівень юридичної визначеності у сфері фінансової діяльності держави.[18]

Нормативне закріплення класифікаційних підходів проявляється у структурі чинних фінансових законів. Так, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI визначає систему бюджетних відносин, їх учасників, рівні бюджетів і форми міжбюджетних трансфертів, фактично реалізуючи поділ фінансово-правових норм за предметом правового регулювання. Аналогічно, Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI класифікує податки на загальнодержавні та місцеві, прямі й непрямі, що демонструє системний підхід до побудови фінансово-правового регулювання. Така деталізація не лише полегшує правозастосування, а й сприяє усуненню колізій між різними видами податкових зобов'язань.[2]

Класифікація фінансово-правових норм має важливе методологічне значення для вдосконалення структури фінансового законодавства. Сьогодні українське фінансове право характеризується фрагментарністю та надмірною кількістю підзаконних актів, що створює труднощі у правозастосовній практиці. Зокрема, у сфері податкового регулювання існують численні відомчі накази Державної податкової служби, Міністерства фінансів та Національного банку України, які дублюють або уточнюють норми Податкового кодексу. У таких умовах класифікація виступає засобом впорядкування нормативного матеріалу, дозволяючи виділити основні групи норм за критеріями їх юридичної сили, предмета регулювання, суб'єктного складу чи функціонального призначення.

З наукової точки зору класифікація виконує також функцію пізнання закономірностей розвитку фінансового права. Як зазначає М. Кучерявенко,

систематизація норм дає змогу не лише встановити внутрішню будову галузі, а й виявити її логіку розвитку, що особливо важливо в умовах реформування фінансової системи України. Чітке розмежування норм за видами дозволяє законодавцеві більш послідовно формувати фінансову політику, розподіляючи компетенцію між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також уникати дублювання повноважень. [19] Наприклад, поділ фінансових відносин на бюджетні, податкові, валютні й банківські забезпечує прозорість розподілу функцій між Міністерством фінансів України, Державною податковою службою та Національним банком України.

Практичне значення класифікації проявляється і в тому, що вона створює умови для підвищення якості фінансово-правового регулювання та правозастосування. Розуміння видів фінансово-правових норм і відносин дозволяє точніше визначати правовий статус учасників фінансової діяльності, межі їх компетенції та юридичну відповідальність. Наприклад, у Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-ХІІ чітко окреслені повноваження органів фінансового контролю, що уможливлює класифікацію контрольних відносин як окремого виду фінансово-правових відносин. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності контролю за використанням бюджетних коштів і запобігає порушенням фінансової дисципліни.[8]

У контексті євроінтеграційних процесів класифікація відіграє важливу роль у гармонізації фінансового законодавства України з правом Європейського Союзу. Систематизація фінансово-правових норм на основі єдиних критеріїв дозволяє адаптувати національні правові інститути до стандартів ЄС, зокрема у сферах оподаткування, бюджетного аудиту, державних закупівель і протидії відмиванню доходів. Це відповідає положенням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року, яка передбачає зближення фінансового законодавства України з *acquis communautaire*. [26]

В умовах цифровізації фінансової системи класифікація набуває нової ролі — вона стає інструментом адаптації права до технологічних змін. Поява

нових фінансових явищ, таких як електронні платежі, криптовалюти, фінансові технології (FinTech), зумовлює необхідність формування нових категорій у системі фінансового права. Зокрема, Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX визначає правовий статус віртуальних активів і регулює операції з ними, що потребує виділення нового підвиду фінансово-правових норм, спрямованих на регулювання цифрових фінансових відносин. Таким чином, класифікація виконує функцію правової адаптації до нових економічних реалій.[6]

З огляду на викладене, класифікація фінансово-правових норм і відносин виступає необхідним чинником упорядкування фінансового законодавства, забезпечення його узгодженості, логічності й стабільності. Вона сприяє усуненню прогалин і колізій у правовому регулюванні, визначенню оптимальної структури фінансової системи та підвищенню ефективності правозастосування. Як слушно зауважує О. Орлюк, чітка класифікація норм дозволяє перетворити сукупність розрізнених правових приписів у цілісну галузь права, здатну ефективно реагувати на виклики сучасної економіки.[20]

Отже, роль класифікації у вдосконаленні фінансово-правового регулювання полягає у забезпеченні системності, передбачуваності та стабільності фінансового законодавства, що є передумовою ефективного функціонування фінансового механізму держави та гарантією реалізації принципів верховенства права у сфері публічних фінансів.

РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ І ВІДНОСИН

2.1. Основні критерії та види класифікації фінансово-правових норм

Класифікація фінансово-правових норм є важливим елементом теоретичного пізнання й систематизації фінансового права. Вона сприяє впорядкуванню правового матеріалу, виявленню внутрішніх зв'язків між окремими інститутами та забезпечує узгодженість законодавства у сфері публічних фінансів. Удосконалення класифікації фінансово-правових норм має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки забезпечує стабільність і передбачуваність фінансово-правового регулювання, підвищує ефективність діяльності органів публічної влади та сприяє зміцненню фінансової дисципліни.

Питання класифікації фінансово-правових норм було предметом досліджень таких учених, як М. Кучерявенко, Д. Гетманцев, О. Орлюк, Л. Савченко, Н. Мацелюх. Вони підкреслюють, що класифікація є формою впорядкування системи права і дозволяє не лише описати різноманіття правових норм, але й виявити їхню логічну структуру, ієрархію та функціональні зв'язки. В умовах постійного оновлення фінансового законодавства класифікація стає важливим інструментом його кодифікації, оскільки дозволяє розмежовувати правові приписи за їх юридичною природою та сферою дії.

Критерії класифікації фінансово-правових норм визначаються особливостями предмета фінансового права, яке регулює відносини з приводу формування, розподілу та використання державних і місцевих фінансових ресурсів. Відповідно, у науковій доктрині виділяють кілька основних підходів до класифікації. Одним із найпоширеніших є поділ за змістом правового регулювання, який передбачає виокремлення матеріальних і процесуальних фінансово-правових норм. Матеріальні норми закріплюють права та обов'язки учасників фінансових відносин, визначають порядок утворення доходів, структуру бюджетних видатків, правила оподаткування тощо. Процесуальні

норми встановлюють порядок реалізації матеріальних норм, тобто процедури складання, виконання й контролю бюджетів, проведення податкових перевірок, оскарження фінансових рішень. [17] Наприклад, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI у розділах V–VII містить норми процесуального характеру, що регулюють порядок виконання державного бюджету, тоді як розділ II визначає матеріальні засади побудови бюджетної системи.

Іншим важливим критерієм є поділ за функціональним призначенням, що передбачає розмежування норм на регулятивні та охоронні. Регулятивні норми встановлюють позитивні правила поведінки, визначають права й обов'язки суб'єктів фінансових відносин. Охоронні норми, натомість, передбачають юридичні наслідки порушення фінансової дисципліни та застосування заходів впливу. Яскравим прикладом охоронної фінансово-правової норми є стаття 124 Бюджетного кодексу України, згідно з якою за порушення бюджетного законодавства застосовуються заходи впливу, зокрема зупинення бюджетних асигнувань, скорочення видатків або повернення використаних коштів до бюджету. Водночас, регулятивний зміст має стаття 16 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, яка встановлює обов'язки платників податків щодо своєчасної сплати податків і подання звітності.[3]

Класифікація фінансово-правових норм також здійснюється за суб'єктним критерієм, тобто залежно від того, які органи чи особи є учасниками правовідносин, що ними регулюються. З цього погляду, розрізняють норми, що визначають повноваження органів публічної влади (наприклад, Міністерства фінансів, Державної податкової служби, Рахункової палати України), та норми, що встановлюють права й обов'язки платників податків, отримувачів бюджетних коштів або інших учасників фінансових відносин. Такий поділ особливо важливий для правильного визначення компетенції органів, оскільки фінансове право є однією з найвладніших галузей публічного права, де держава виступає активним учасником правовідносин.

Значне практичне значення має класифікація за формою правового вираження, тобто залежно від джерел, у яких містяться фінансово-правові норми.

Основним джерелом виступає закон, однак у фінансовій сфері велику роль відіграють підзаконні нормативно-правові акти постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів, нормативні акти Національного банку України. Так, у Законі України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII визначено правові засади діяльності вищого органу державного фінансового контролю, тоді як порядок здійснення окремих контрольних процедур регламентується підзаконними актами.[9] Така багаторівнева система нормативного регулювання потребує чіткої класифікації для уникнення дублювання й колізій між актами різної юридичної сили.

У сучасних умовах особливого значення набуває класифікація за об'єктом фінансово-правового регулювання, яка передбачає поділ норм на податкові, бюджетні, валютні, банківські, інвестиційні та інші. Цей підхід відображений у структурі фінансового законодавства України: Податковий кодекс регулює відносини у сфері оподаткування, Бюджетний кодекс у сфері формування та використання бюджетів, Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III у сфері функціонування банківської системи, а Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 року № 2473-VIII у сфері валютного регулювання. Такий поділ сприяє побудові внутрішньо узгодженої системи фінансового права та спрощує застосування норм на практиці.

Окремо в юридичній науці розглядається класифікація за юридичною силою та територією дії фінансово-правових норм. Вона має значення для визначення ієрархії джерел фінансового права та їх співвідношення. Загальнодержавні норми містяться у законах і кодексах, тоді як місцеві у рішеннях органів місцевого самоврядування, прийнятих на підставі статей 26 і 69 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, які надають радам повноваження встановлювати місцеві податки і збори. Така класифікація дозволяє забезпечити узгодженість фінансової політики держави з автономією місцевих бюджетів.

Отже, класифікація фінансово-правових норм за змістом, функціями, суб'єктним складом, об'єктом регулювання, формою вираження та юридичною силою має не лише теоретичне, а й практичне значення для вдосконалення фінансово-правового регулювання. Вона забезпечує системність, логічну послідовність і єдність фінансового законодавства, сприяє усуненню суперечностей між різними видами правових приписів та підвищує ефективність фінансової політики держави. Як слушно зазначає О. Орлюк, правильна класифікація норм дозволяє перетворити фінансове право із сукупності розрізнених нормативних актів на цілісну, внутрішньо узгоджену правову систему, що є передумовою ефективного функціонування публічних фінансів у сучасній Україні.[20]

2.2. Види фінансово-правових відносин у сучасній правовій системі

Система фінансового права України характеризується складною структурою, в основі якої лежить розгалужена мережа фінансово-правових відносин. Саме через них відбувається реалізація фінансової політики держави, забезпечується акумулювання, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів, а також здійснюється контроль за їх цільовим застосуванням. Різноманітність сфер фінансової діяльності держави зумовлює багатоплановість і складність фінансово-правових відносин, що об'єктивно потребує їх наукової класифікації.

У науковій доктрині фінансово-правові відносини визначаються як врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації державної фінансової діяльності та пов'язані з формуванням, розподілом і використанням державних і місцевих грошових фондів. Як зазначає М. Кучерявенко, класифікація фінансово-правових відносин є необхідним інструментом для виявлення їхньої правової природи, функціонального призначення та специфіки взаємодії суб'єктів у системі фінансового управління.

Найбільш поширеним у фінансово-правовій науці є поділ фінансово-правових відносин на матеріальні та процесуальні. Матеріальні відносини безпосередньо пов'язані з рухом фінансових ресурсів, тобто з формуванням доходів, здійсненням видатків, розподілом бюджетних коштів, справлянням податків і зборів. Їх зміст складають права та обов'язки учасників фінансових відносин, пов'язані з конкретними грошовими потоками. Процесуальні ж відносини визначають порядок реалізації матеріальних норм, тобто регламентують процедури складання, затвердження й виконання бюджетів, проведення фінансового контролю, ревізій та аудиту.[22] Наприклад, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI у статті 19 встановлює правові основи складання і виконання Державного бюджету України, що відображає процесуальний аспект фінансово-правового регулювання, тоді як стаття 13 цього ж Кодексу визначає склад доходів і видатків, тобто матеріальний зміст бюджетних відносин.

Іншим поширеним підходом є класифікація фінансово-правових відносин за їх функціональним призначенням. За цим критерієм виділяють регулятивні та охоронні відносини. Регулятивні спрямовані на забезпечення нормального функціонування фінансової системи, на встановлення прав і обов'язків суб'єктів у сфері фінансів, тоді як охоронні виникають у разі порушення фінансово-правових норм і пов'язані із застосуванням заходів юридичної відповідальності. Так, стаття 109 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI визначає податкове правопорушення як протиправне діяння платника податків, що тягне за собою відповідальність, а статті 111-113 передбачають види фінансових санкцій. [3] Ці положення відображають охоронну функцію фінансово-правових відносин, що забезпечують фінансову дисципліну та стабільність бюджетної системи.

З огляду на предмет правового регулювання, фінансово-правові відносини поділяються на кілька основних видів, кожен з яких має власні особливості. Першим і найбільш об'ємним є бюджетні відносини, які виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів усіх рівнів, а

також у ході контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. Їх правове регулювання здійснюється Бюджетним кодексом України, який визначає як принципи бюджетної системи, так і компетенцію суб'єктів бюджетного процесу. Бюджетні відносини мають публічний характер, оскільки в них бере участь держава або орган місцевого самоврядування, і спрямовані вони на реалізацію соціально-економічних функцій держави.

Другим видом є податкові відносини, що регулюються Податковим кодексом України. Вони охоплюють процеси встановлення, справляння та контролю за сплатою податків і зборів, а також застосування заходів відповідальності у випадку їх порушення. Податкові відносини виникають між державою, в особі податкових органів, та платниками податків, при цьому держава виступає стороною, наділеною владними повноваженнями. Податкові норми мають імперативний характер, а тому податкові відносини відзначаються підпорядкованістю та безумовністю виконання обов'язків.

Третім значним видом є валютні та банківські відносини, що регулюються, відповідно, Законом України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 року № 2473-VIII та Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III. Вони охоплюють правовідносини, пов'язані з обігом іноземної валюти, валютними операціями, валютним контролем, а також з функціонуванням банківських установ, наданням кредитів, відкриттям рахунків і здійсненням розрахунково-касових операцій. [5] Ці відносини є ключовими для стабільності фінансової системи, оскільки забезпечують регулювання грошового обігу та підтримку монетарної політики держави.

Окрему групу становлять контрольно-наглядові фінансово-правові відносини, що регулюються Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-XII та Законом України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII.[9] У цих відносинах реалізується контрольна функція держави за дотриманням фінансової дисципліни, законністю і цільовим використанням

коштів державного та місцевих бюджетів. Такі відносини мають охоронно-організаційний характер і забезпечують стабільність публічних фінансів шляхом попередження фінансових порушень.

В умовах розвитку цифрової економіки з'являються нові види фінансово-правових відносин, пов'язані з електронними платежами, віртуальними активами, криптовалютами та іншими фінансовими технологіями. Ці відносини врегульовані Законом України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX, який уперше визначив правовий статус віртуальних активів і встановив порядок їх обігу.[6] Виникнення нових видів фінансових відносин свідчить про еволюцію фінансового права та його здатність адаптуватися до технологічних і економічних змін.

Таким чином, фінансово-правові відносини в сучасній правовій системі України становлять складну багаторівневу структуру, яка охоплює різні сфери фінансової діяльності держави. Їх поділ на матеріальні та процесуальні, регулятивні та охоронні, а також за предметом правового регулювання дозволяє чітко визначити місце кожного виду у загальному механізмі фінансового права. Кожен із них має своє функціональне призначення, однак у сукупності вони утворюють єдиний правовий простір, у межах якого реалізуються публічні інтереси держави у сфері фінансів. Як зазначає О. Орлюк, багатогранність фінансово-правових відносин зумовлює потребу у постійній систематизації й оновленні законодавства, що має забезпечити баланс між правовою визначеністю, гнучкістю та ефективністю фінансового регулювання.[20]

Отже, фінансово-правові відносини є ключовим структурним елементом фінансової системи України, у межах якого норми фінансового права реалізуються на практиці. Їх класифікація сприяє не лише теоретичному впорядкуванню галузі, але й практичному вдосконаленню фінансово-правового регулювання, що є необхідною умовою сталого розвитку публічних фінансів держави.

2.3. Проблеми узгодження класифікаційних підходів у науці фінансового права

Однією з найбільш дискусійних проблем сучасної науки фінансового права є питання узгодження класифікаційних підходів до фінансово-правових норм і відносин. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у цій сфері, єдності серед учених щодо критеріїв і системи класифікації досі не досягнуто. Це зумовлює фрагментарність наукових підходів, відсутність єдиної методології й, відповідно, неоднорідність фінансового законодавства України.

Як слушно зазначає М. Кучерявенко, будь-яка класифікація у фінансовому праві має бути не самоціллю, а інструментом пізнання внутрішньої структури галузі, що забезпечує узгодженість між теорією та практикою правового регулювання.[19] Проте сучасна українська наука фінансового права демонструє наявність кількох конкуруючих класифікаційних моделей, кожна з яких виходить з різного розуміння сутності фінансово-правових норм та їх функцій. Одні дослідники пропонують класифікацію за предметом правового регулювання (бюджетні, податкові, валютні, банківські), інші за функціональним призначенням (регулятивні, охоронні), треті за структурою або за юридичною силою. Відсутність інтегрованого підходу призводить до того, що фінансово-правова система сприймається як набір окремих інститутів, а не як цілісна галузь публічного права.

Проблема ускладнюється також тим, що фінансове право є динамічною галуззю, яка швидко реагує на економічні, соціальні та політичні зміни. Нові види фінансових відносин, що виникають у зв'язку з розвитком цифрової економіки, віртуальних активів і фінансових технологій, не вписуються у традиційні класифікаційні рамки, сформовані ще у XX столітті. Так, Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-ІХ запровадив новий об'єкт фінансово-правового регулювання віртуальні активи, які не є ні валютою, ні цінними паперами, але мають економічну вартість.[6] Це породило нову групу фінансово-правових норм, які не можуть бути віднесені ні до

традиційних валютних, ні до банківських. Така ситуація демонструє потребу у розробленні сучасної, адаптивної класифікаційної моделі, здатної охопити нові фінансові явища.

Іншою проблемою є розмитість меж між підгалузями фінансового права, зокрема податковим, бюджетним і банківським правом. На практиці нерідко виникають колізії між нормами різних законодавчих актів, що регулюють суміжні питання. Наприклад, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI у статті 45 визначає порядок зарахування податкових надходжень до бюджетів, тоді як Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI у статтях 8 і 9 поділяє податки на загальнодержавні та місцеві. На практиці це створює труднощі щодо визначення джерела доходів місцевих бюджетів, адже деякі податки мають змішаний характер. Відсутність єдиної класифікаційної основи призводить до дублювання та суперечностей між законодавчими актами.

Науковці також звертають увагу на відсутність чітких критеріїв розмежування між матеріальними та процесуальними фінансово-правовими нормами. Як відзначає О. Орлюк, у більшості випадків фінансово-правові норми мають змішаний характер: вони одночасно визначають і порядок дій, і зміст фінансових обов'язків. Наприклад, статті 45–48 Бюджетного кодексу України, які регулюють процедуру виконання державного бюджету, містять одночасно матеріальні положення (щодо структури доходів і видатків) і процесуальні норми (щодо строків і порядку звітування).[2] Це ускладнює їх віднесення до певного виду за змістом і функцією.

Варто також відзначити, що на рівні законодавства класифікаційні підходи часто не узгоджені між собою. Наприклад, у податковому законодавстві критерії класифікації побудовані переважно за економічною сутністю податків (прямі, непрямі, загальнодержавні, місцеві), тоді як у бюджетному за функціональним призначенням (доходи, видатки, трансферти). У результаті одні й ті самі явища регулюються різними за логікою класифікаціями, що створює складнощі для практичного застосування норм і статистичного обліку фінансових показників. З огляду на це, Л. Савченко наголошує на необхідності

розроблення єдиної методології класифікації, яка враховувала б як юридичні, так і економічні критерії, забезпечуючи системність фінансового законодавства.[21]

Не менш важливою є проблема термінологічної невизначеності у фінансово-правовій доктрині. Різні автори по-різному трактують поняття «фінансова діяльність держави», «публічні фінанси», «фінансово-правова норма» тощо, що ускладнює побудову узгодженої класифікаційної системи. Наприклад, у деяких наукових роботах податкові відносини розглядаються як самостійна галузь права, тоді як інші дослідники трактують їх лише як підсистему фінансового права. Така відсутність єдиної термінології негативно позначається на структурі наукового знання і призводить до неоднозначності у правозастосовній практиці.

Додатковою складністю є те, що українська фінансова наука досі перебуває у процесі гармонізації з європейськими правовими стандартами. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року, Україна зобов'язалася поступово наблизити своє фінансове законодавство до норм і принципів *acquis communautaire*. Однак в Європейському Союзі домінує функціональний підхід до фінансово-правової системи, де класифікація здійснюється залежно від цілей регулювання, а не лише за об'єктами чи суб'єктами. Відсутність адаптованої української класифікаційної моделі ускладнює цей процес, оскільки національні поняття не завжди мають точні аналоги у праві ЄС.

Отже, основними проблемами узгодження класифікаційних підходів у фінансовому праві є фрагментарність наукових концепцій, відсутність єдиного критерію поділу норм і відносин, термінологічна невизначеність, а також невідповідність між доктринальними підходами та законодавчою практикою. Для подолання цих проблем необхідне формування комплексної класифікаційної моделі, заснованої на поєднанні юридичних, економічних і функціональних критеріїв. Така модель повинна враховувати сучасні тенденції розвитку фінансової системи, цифровізацію фінансових процесів, євроінтеграційні зобов'язання України та забезпечувати узгодженість між наукою і

законодавством. Як підкреслює Д. Гетманцев, без єдиної класифікаційної основи фінансове право ризикує втратити внутрішню системність, а отже — свою здатність забезпечувати ефективне функціонування публічних фінансів у правовій державі.

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

3.1. Колізії у фінансовому законодавстві як наслідок недосконалої класифікації

Становлення сучасного фінансового законодавства України супроводжується численними суперечностями, прогалинами та дублюваннями правових норм. Значна частина цих проблем є наслідком недосконалої або несистемної класифікації фінансово-правових норм і відносин, що у свою чергу негативно впливає на узгодженість правового регулювання у сфері публічних фінансів. Колізії між нормами фінансового права не лише ускладнюють правозастосування, а й створюють загрозу порушення принципів законності, стабільності та прозорості фінансової діяльності держави.

Проблема колізій у фінансовому законодавстві має як теоретичний, так і практичний вимір. У науковій літературі під колізією норм розуміють ситуацію, коли два або більше нормативно-правових акти регулюють одне й те саме питання по-різному, у результаті чого виникає невизначеність у виборі норми для застосування. Як зазначає Д. Гетманцев, фінансове право є однією з найбільш колізійних галузей українського законодавства, оскільки поєднує елементи бюджетного, податкового, валютного та банківського регулювання, кожне з яких має власну систему норм і принципів. Невідповідність між цими системами породжує суперечності, що часто ускладнюють правозастосовну діяльність органів фінансового контролю, податкових і митних органів, органів місцевого самоврядування.[18]

Однією з основних причин виникнення колізій є відсутність узгодженої класифікації фінансово-правових норм за критеріями предмета, функцій і сфери дії. Зокрема, у чинному законодавстві відсутня чітка межа між податковими і бюджетними правовідносинами. Так, Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI у статті 9 визначає склад доходів державного бюджету,

включаючи податкові надходження, тоді як Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI у статтях 8–9 поділяє податки на загальнодержавні та місцеві, не конкретизуючи механізм їх зарахування. На практиці це призводить до подвійного тлумачення моменту зарахування податку до бюджету: податкові органи керуються податковими нормами, тоді як органи Казначейства - бюджетними. Як наслідок, виникають проблеми з відображенням доходів у бюджетній звітності, що негативно впливає на фінансову дисципліну.

Іншим проявом недосконалості класифікації є розмежування фінансових правопорушень між податковою, адміністративною та кримінальною відповідальністю. Відповідно до статті 109 Податкового кодексу України, податковим правопорушенням є протиправне діяння платника податків, що тягне за собою фінансову відповідальність. Водночас, стаття 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року встановлює адміністративну відповідальність за порушення порядку ведення податкового обліку. У той же час Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року у статті 212 передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків. Відсутність чітких критеріїв розмежування між видами відповідальності створює ситуацію, коли одне й те саме діяння може бути кваліфіковане різними органами по-різному - як фінансове, адміністративне або кримінальне правопорушення. Це є класичним прикладом правової колізії, що виникає через відсутність узгодженої системи класифікації охоронних фінансово-правових норм.

Проблемним залишається також питання співвідношення загальних і спеціальних норм у сфері фінансового контролю. Так, Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-XII визначає повноваження органів державного фінансового контролю загального характеру, тоді як Закон України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII конкретизує повноваження парламентського контролю. Водночас обидва закони регулюють питання аудиту ефективності використання бюджетних коштів, але по-різному визначають його

процедуру. Відсутність класифікаційного узгодження між загальними та спеціальними нормами створює ситуацію нормативного дублювання, що знижує ефективність фінансового контролю і призводить до конфлікту компетенцій між контролюючими органами.

Колізії у фінансовому законодавстві також виявляються у сфері місцевих фінансів. Стаття 143 Конституції України встановлює право місцевого самоврядування самостійно формувати і виконувати місцеві бюджети, тоді як статті 64–69 Бюджетного кодексу України визначають перелік доходів місцевих бюджетів, включаючи податки, встановлені рішеннями місцевих рад. Однак Податковий кодекс України обмежує компетенцію органів місцевого самоврядування, дозволяючи їм установлювати лише визначений законом перелік податків і зборів. У результаті місцеві ради нерідко виходять за межі своїх повноважень, встановлюючи додаткові платежі, що згодом визнаються незаконними судами. Ця проблема також зумовлена відсутністю чіткого класифікаційного розмежування між загальнодержавними і місцевими фінансовими відносинами.

Суттєвим чинником виникнення колізій є також надмірна кількість підзаконних нормативно-правових актів, що конкретизують положення законів, але нерідко суперечать їм. Наприклад, численні накази Міністерства фінансів України щодо обліку податкових надходжень або проведення перевірок нерідко відрізняються від процедур, визначених у законах. Як зазначає О. Орлюк, відсутність ієрархічно впорядкованої системи фінансово-правових норм призводить до того, що підзаконні акти починають фактично підміняти закони, що суперечить принципу верховенства права, закріпленому у статті 8 Конституції України.[20]

Наслідки таких колізій виявляються у порушенні стабільності фінансового законодавства, ускладненні фінансового контролю, зниженні рівня правової визначеності для платників податків і бюджетних установ. У результаті зростає кількість судових спорів у сфері фінансів, що свідчить про недостатню системність фінансово-правового регулювання. Як справедливо зазначає Л.

Савченко, подолати цю проблему можна лише шляхом побудови узгодженої класифікаційної системи, у якій кожна норма фінансового права матиме чітке місце і функціональне призначення у межах єдиної структури законодавства.

Таким чином, колізії у фінансовому законодавстві є прямим наслідком недосконалої класифікації фінансово-правових норм і відносин. Відсутність чітких критеріїв систематизації призводить до дублювання правового регулювання, невизначеності у компетенції органів влади, порушення єдності фінансової політики та зниження ефективності публічного управління. Подолання цих проблем можливе лише через розроблення єдиної, узгодженої класифікаційної моделі, що враховуватиме як юридичні, так і економічні аспекти фінансових процесів. Така модель має стати основою для подальшої кодифікації фінансового законодавства, його гармонізації з правом Європейського Союзу та забезпечення стабільності фінансової системи України.

3.2. Вплив цифровізації та воєнного стану на фінансово-правові норми і відносини

Сучасний етап розвитку фінансового права України характеризується суттєвими трансформаціями, зумовленими одночасним впливом двох взаємопов'язаних чинників - цифровізації державного управління та запровадження воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Ці процеси докорінно змінюють зміст і механізми реалізації фінансово-правових норм, спричиняючи переосмислення традиційних підходів до класифікації фінансово-правових відносин, форм контролю та принципів фінансової діяльності держави.

Цифровізація стала однією з провідних тенденцій у реформуванні фінансової системи України, що відображено у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2025 роки, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. У межах цієї концепції передбачено поетапне впровадження електронних сервісів

у сфері публічних фінансів, автоматизацію бюджетних процедур, розвиток електронного аудиту та створення цифрової інфраструктури для здійснення податкового адміністрування.[13] Як зазначає О. Орлюк, цифровізація сприяє підвищенню прозорості фінансової діяльності держави, мінімізації корупційних ризиків і зміцненню фінансової дисципліни, однак водночас потребує оновлення правового регулювання для забезпечення належного захисту фінансової інформації та прав учасників цифрових фінансових відносин.[20]

Цифрові технології докорінно змінюють природу фінансово-правових відносин. Зокрема, у податковій сфері відбувається поступовий перехід до повністю автоматизованої системи адміністрування. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення електронних сервісів для платників податків» від 19 жовтня 2022 року № 2681-IX, усі платники податків зобов'язані використовувати Електронний кабінет платника податків, який став основним каналом податкової комунікації. Це означає, що значна частина податкових правовідносин перемістилася у цифровий простір, що потребує нових норм, які регламентують порядок і юридичну силу електронних документів, електронних доказів та електронних повідомлень. Так, Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII закріпив рівність юридичної сили електронного підпису і власноручного, що стало важливою передумовою цифровізації фінансово-правових процедур.[25]

Особливу роль цифровізація відіграє у сфері бюджетних і контрольно-наглядових відносин. З 2020 року Державна казначейська служба України функціонує у форматі єдиного казначейського інформаційного простору, а Державна аудиторська служба впровадила електронну систему державного фінансового контролю «e-Data», що передбачена Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11 лютого 2015 року № 183-VIII. Завдяки цьому громадяни, органи влади та громадські організації отримали можливість у режимі реального часу відстежувати рух бюджетних коштів. Як слушно підкреслює М. Кучерявенко, цифровізація державного фінансового

контролю сприяє реалізації конституційного принципу відкритості фінансової діяльності держави, закріпленого у статті 95 Конституції України, однак водночас вимагає вдосконалення нормативної бази у сфері захисту фінансової інформації та персональних даних.[18]

Разом із тим, запровадження воєнного стану в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 стало чинником, який докорінно змінив функціонування фінансової системи та призвів до перегляду багатьох фінансово-правових норм. Умови воєнного стану обумовили необхідність оперативного перерозподілу фінансових ресурсів, посилення бюджетної централізації та встановлення спеціальних режимів оподаткування. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX запровадив низку особливостей: звільнення від відповідальності за несвоєчасну сплату податків у разі неможливості її здійснення через воєнні дії, спрощення процедур звітності, розширення повноважень місцевих рад щодо встановлення податкових пільг. Це свідчить про зміну правової природи фінансово-правових відносин, які у воєнний час набули тимчасового, надзвичайного характеру.

В умовах війни зміни зазнала також структура бюджетних правовідносин. З метою забезпечення фінансової стійкості держави ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”» від 3 березня 2022 року № 2118-IX, яким передбачено створення Фонду ліквідації наслідків збройної агресії та Резервного фонду Кабінету Міністрів України, що використовуються для фінансування оборонних і гуманітарних програм. Це призвело до трансформації фінансово-правових відносин між центральними і місцевими органами влади, зокрема до посилення ролі держави як головного координатора фінансових потоків.[27]

Воєнний стан також актуалізував питання валютного регулювання та банківського нагляду. Постанова Правління Національного банку України № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період воєнного

стану» встановила тимчасові обмеження на операції з іноземною валютою, готівковими коштами та переказами за кордон. Це призвело до формування нових фінансово-правових відносин між банками, клієнтами та державними органами, що відзначаються підвищеним рівнем державного контролю і тимчасовими обмеженнями приватних прав. У цьому контексті, як зазначає Н. Пришва, фінансове право в умовах воєнного стану набуває кризового характеру воно спрямоване не стільки на розвиток, скільки на збереження фінансової стабільності держави.[27]

Важливо, що цифровізація і воєнний стан взаємодіють між собою, утворюючи нову парадигму фінансово-правового регулювання. З одного боку, цифрові технології забезпечують безперервність фінансових процесів навіть в умовах воєнних дій - зокрема, за допомогою електронного документообігу, онлайн-платежів та дистанційного фінансового контролю. З іншого боку, надзвичайні обставини змушують державу адаптувати цифрові механізми до потреб оборони та гуманітарної підтримки.[25] Прикладом є запровадження платформи “єДопомога”, створеної відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 423, яка дозволяє здійснювати електронні виплати громадянам, постраждалим від війни, на основі перевірених фінансових даних.

Таким чином, вплив цифровізації та воєнного стану на фінансово-правові норми і відносини є комплексним і системоутворюючим. Цифровізація забезпечує відкритість, автоматизацію та підзвітність фінансових процесів, тоді як воєнний стан зумовлює необхідність гнучкого, кризового правового регулювання, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки держави. Обидва чинники вимагають адаптації класифікаційних підходів у фінансовому праві, формування нових підвидів фінансово-правових відносин (цифрових, надзвичайних, оборонних) та розроблення нормативних механізмів, здатних забезпечити баланс між ефективністю управління і захистом прав суб'єктів фінансових відносин. Як підкреслює Д. Гетманцев, сучасне фінансове право має трансформуватися у «цифрове публічне фінансове право», спроможне діяти в

умовах як стабільності, так і кризи, зберігаючи головні принципи законності, публічності та справедливості.

3.3. Пропозиції щодо вдосконалення класифікації фінансово-правових норм

Стан сучасного фінансового законодавства України свідчить про необхідність суттєвого оновлення підходів до класифікації фінансово-правових норм. Недосконалість існуючих класифікаційних моделей, фрагментарність законодавства, а також виклики, пов'язані з цифровізацією, воєнним станом та євроінтеграційними процесами, вимагають вироблення нової системи, здатної забезпечити логічність, узгодженість і стабільність правового регулювання публічних фінансів. Як слушно зазначає М. Кучерявенко, ефективна класифікація має не лише теоретичне, а й конструктивне значення — вона формує підґрунтя для кодифікації галузі, створення узгодженого законодавчого поля й підвищення якості фінансово-правових рішень.[19]

Передусім удосконалення класифікації потребує інтегрованого підходу, який поєднує юридичні, економічні та функціональні критерії. Традиційна класифікація за предметом правового регулювання (податкові, бюджетні, валютні, банківські норми) не відображає сучасної багатовимірності фінансових відносин. У зв'язку з цим пропонується доповнити її новими напрямками, що враховують цифрову трансформацію, фінансову безпеку та міжнародну взаємодію. Зокрема, доцільно виокремити норми цифрового фінансового права, які регулюють електронні платежі, фінтех-сервіси, криптоактиви та електронний обіг бюджетних коштів. Юридичну основу таких норм уже створено у Законі України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX, а також у Законі України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. Проте вони поки що існують у фрагментарному вигляді, без чіткого визначення у системі фінансового права.

Важливим напрямом удосконалення класифікації є формування єдиної концепції співвідношення матеріальних і процесуальних фінансово-правових норм. У сучасному законодавстві спостерігається їх змішання: матеріальні приписи часто містять процесуальні елементи, а процесуальні норми - матеріальні наслідки. Наприклад, статті 45–48 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456-VI, що регулюють виконання бюджету, водночас визначають і самі фінансові обов’язки розпорядників коштів. Для усунення цієї суперечності доцільно розробити чіткі критерії розмежування між цими двома типами норм у спеціальному розділі майбутнього Фінансового кодексу України, який, за пропозицією Д. Гетманцева, міг би стати базовим актом фінансового законодавства, аналогічним Податковому або Бюджетному кодексам.[18]

Необхідним є також удосконалення класифікації за функціональним призначенням, яка традиційно розрізняє регулятивні й охоронні фінансово-правові норми. У сучасних умовах доцільно ввести окрему категорію стабілізаційних норм, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави у періоди криз і надзвичайних ситуацій. Ця група норм уже фактично існує у вигляді спеціальних положень законів, прийнятих під час воєнного стану, таких як Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дії норм на період воєнного стану» та Закон України № 2118-IX від 3 березня 2022 року «Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”». Водночас вони не мають належного місця у системі класифікації, що ускладнює їх наукове осмислення й законодавче застосування.

Окремої уваги потребує класифікація фінансово-правових норм за рівнем правового регулювання. В українському законодавстві зберігається проблема дублювання і суперечностей між законами та підзаконними актами. Для її подолання доцільно нормативно закріпити пріоритет законодавчих актів у сфері фінансів, а також встановити процедуру системного погодження проєктів підзаконних актів із Міністерством фінансів України. На практиці це дозволило б уникнути конфліктів між наказами міністерств і положеннями Бюджетного чи

Податкового кодексів України. Як наголошує О. Орлюк, узгодженість нормативного масиву можлива лише за умови створення внутрішньої ієрархії фінансово-правових норм, побудованої за принципом верховенства закону і підзаконного уточнення.[20]

Для забезпечення стабільності системи фінансового законодавства важливо розробити уніфіковану класифікаційну модель фінансово-правових норм, яка передбачатиме такі основні рівні:

1. загальні норми, що закріплюють принципи фінансової діяльності держави;
2. спеціальні норми, що регулюють окремі види фінансових відносин (податкові, бюджетні, валютні, банківські);
3. міжгалузеві норми, які забезпечують взаємодію фінансового права з адміністративним, господарським і конституційним правом;
4. спеціальні норми надзвичайного або кризового характеру, які діють у період воєнного стану або надзвичайних ситуацій.

Така класифікація дозволить впорядкувати систему фінансового законодавства, забезпечити узгодженість між його елементами та створити гнучкий механізм оновлення правових норм у відповідь на економічні виклики.

Особливу роль у вдосконаленні класифікації має відігравати європейська інтеграція. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року, Україна зобов'язалася гармонізувати своє фінансове законодавство з правом ЄС, зокрема у сферах бюджетної прозорості, державного аудиту та протидії відмиванню доходів. Це вимагає адаптації української класифікації фінансово-правових норм до європейських стандартів, які ґрунтуються на функціональному підході: поділ норм не лише за предметом, а й за цілями та результатами регулювання. Такий підхід дозволить зробити фінансове право більш орієнтованим на ефективність і результативність державної фінансової політики.

З урахуванням тенденцій цифровізації доцільно запровадити також класифікацію за технологічним критерієм, яка б охоплювала: норми, що

регулюють традиційні (паперові) фінансові відносини; норми, які діють у цифровому середовищі; та норми, що встановлюють правила взаємодії між цими сферами. Такий поділ допоможе уникнути правових прогалин у регулюванні електронних фінансових операцій, що особливо актуально для податкових процедур, електронного документообігу й фінансового моніторингу.

Підсумовуючи, можна зазначити, що вдосконалення класифікації фінансово-правових норм є необхідною умовою розвитку національної правової системи. Сучасна класифікація має базуватися на комплексному, інтегрованому підході, який ураховує динаміку фінансових процесів, цифрову трансформацію, воєнні виклики та міжнародні зобов'язання України. Як підкреслює Л. Савченко, системна класифікація є «архітектурою фінансового права», від якої залежить його внутрішня узгодженість і здатність забезпечувати стабільність публічних фінансів. Її оновлення має стати одним із пріоритетних напрямів реформи фінансового законодавства України, що сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання та зміцненню фінансової безпеки держави.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження з'ясовано, що питання класифікації фінансово-правових норм і відносин є одним із ключових у сучасній науці фінансового права, оскільки воно безпосередньо впливає на системність, ефективність та стабільність фінансово-правового регулювання. Класифікація слугує не лише засобом впорядкування правового матеріалу, але й інструментом удосконалення законодавчої техніки, гармонізації правових норм і підвищення передбачуваності фінансової діяльності держави.

У роботі доведено, що фінансово-правові норми становлять сукупність загальнообов'язкових приписів, спрямованих на регулювання відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням державних і місцевих фінансових ресурсів. Їхніми визначальними ознаками є публічно-правовий характер, імперативність, тісний зв'язок із державним управлінням та забезпечення реалізації публічних інтересів. Фінансово-правові відносини, у свою чергу, виступають формою реалізації фінансово-правових норм і виникають у процесі практичної діяльності держави та її суб'єктів у сфері фінансів.

Проаналізовано, що в сучасній українській правовій системі існує кілька підходів до класифікації фінансово-правових норм: за змістом (матеріальні та процесуальні), за функціональним призначенням (регулятивні, охоронні), за об'єктом регулювання (податкові, бюджетні, валютні, банківські, контрольні), за формою правового вираження (законодавчі, підзаконні) тощо. Однак між цими підходами спостерігається відсутність єдності, що зумовлює фрагментарність і непослідовність фінансового законодавства. Саме ця неузгодженість у класифікаційній системі виступає однією з головних причин виникнення правових колізій, дублювання норм і суперечностей між різними підгалуззями фінансового права.

Виявлено, що колізії у фінансовому законодавстві часто виникають через нечітке розмежування норм Бюджетного та Податкового кодексів України, суперечності між законодавчими та підзаконними актами, а також через

відсутність узгоджених критеріїв розподілу фінансових правопорушень між фінансовою, адміністративною та кримінальною відповідальністю. Ці недоліки ускладнюють реалізацію фінансової політики держави, знижують ефективність фінансового контролю та створюють ризики для правової визначеності учасників фінансових відносин.

Особливий акцент зроблено на тому, що цифровізація державного управління та воєнний стан, запроваджений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, стали потужними чинниками еволюції фінансового права. Вони зумовили появу нових груп фінансово-правових норм - цифрових, кризових і стабілізаційних, які раніше не існували в системі права. У результаті відбувається зміщення акцентів від традиційних інститутів фінансового контролю й адміністрування до електронного управління, оперативного реагування та фінансової безпеки. Це потребує адаптації класифікаційних підходів до нових соціально-економічних і технологічних реалій.

У ході дослідження сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення класифікації фінансово-правових норм, серед яких:

- запровадження інтегрованої класифікаційної моделі, що поєднує юридичні, економічні, функціональні й технологічні критерії;
- чітке розмежування матеріальних і процесуальних норм у межах фінансового законодавства;
- виокремлення нових видів фінансово-правових норм - цифрових, стабілізаційних, надзвичайних - із закріпленням їхніх особливостей на рівні законодавства;
- створення єдиної системи ієрархії фінансово-правових актів для усунення дублювання між законами і підзаконними актами;
- підготовка та прийняття Фінансового кодексу України, який би систематизував чинне фінансове законодавство та став базовим актом публічних фінансів.

Важливим напрямом подальшого розвитку є також гармонізація класифікації фінансово-правових норм з європейськими стандартами,

передбаченими Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Європейський досвід демонструє переваги функціонального підходу до класифікації, що ґрунтується на меті правового регулювання, а не лише на його об'єкті. Впровадження цього підходу в українське законодавство сприятиме підвищенню ефективності фінансового управління, прозорості бюджетних процесів і зміцненню фінансової дисципліни.

Отже, класифікація фінансово-правових норм і відносин має не лише теоретичне, але й практичне значення для вдосконалення всієї системи публічних фінансів. Її оновлення повинно ґрунтуватися на принципах законності, стабільності, системності, адаптивності та відповідності європейським правовим стандартам. Лише за умови побудови єдиної, логічно узгодженої класифікаційної системи можливо досягти внутрішньої цілісності фінансового права, підвищити ефективність державного фінансового контролю та забезпечити сталий розвиток фінансової системи України навіть у складних умовах воєнного стану та глобальних економічних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14. Ст. 112.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
5. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII // *Голос України*. 2018. № 132.
6. Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX // *Голос України*. 2022. № 45.
7. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.
8. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 р. № 2939-XII // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 110.
9. Закон України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 р. № 576-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
10. Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11 лютого 2015 р. № 183-VIII // *Голос України*. 2015. № 36.
11. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2120-IX // *Голос України*. 2022. № 59.
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”» від 3 березня 2022 р. № 2118-IX // *Голос України*. 2022. № 54.

13. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р // *Урядовий кур'єр*. 2018. № 14.

14. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 // *Урядовий кур'єр*. 2022. № 39.

15. Постанова Правління Національного банку України № 18 від 24 лютого 2022 р. «Про роботу банківської системи в період воєнного стану» // *Офіційний вісник НБУ*. 2022. № 3.

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 р. № 423 «Про реалізацію експериментального проєкту “єДопомога”» // *Урядовий кур'єр*. 2022. № 82.

17. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. // *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

Наукові та навчальні джерела

18. Гетманцев Д. О. Фінансове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 624 с.

19. Кучерявенко М. П. Фінансове право України: академічний курс. Харків: Право, 2020. 512 с.

20. Орлюк О. П. Фінансове право: проблеми теорії та практики. Київ: Наукова думка, 2022. 448 с.

21. Савченко Л. А. Система фінансового права: сучасні підходи до класифікації. Харків: Право, 2023. 298 с.

22. Пришва Н. П. Публічні фінанси та фінансово-правові інститути в умовах воєнного стану. // *Право України*. 2023. № 6. С. 45–58.

23. Костенко І. В. Класифікація фінансово-правових норм у контексті євроінтеграції України. // *Юридичний науковий журнал*. 2022. № 3. С. 112–119.

24. Пасічник О. В. Систематизація фінансового законодавства: проблеми і перспективи кодифікації. // *Вісник фінансового права*. 2021. № 4. С. 25–33.

25. Карліна М. І. Фінансово-правові відносини в умовах цифровізації: нові виклики для правової системи України. // *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 2. С. 67–74.

26. Мацелюх Н. Ю. Європейські стандарти фінансового контролю та їх імплементація в Україні. // *Фінансове право*. 2023. № 1. С. 14–20.

27. Ходаківська І. О. Фінансова безпека та класифікація стабілізаційних норм у воєнний період. // *Держава і право*. 2024. № 7. С. 101–108.